

REFLEXIONER OM DEN FÖRVANSKADE EKONOMIN

Jag tackar dem som för fram resonemang i denna fråga. Senast väcktes det av Louise Epstein i ett radioprogram. Jag noterar att alla är fortfarande mer eller mindre förda bakom ljuset av *pengarnas diktaturretorik* och att även den som genomskådar det tvingas anpassa sig till enväldet, eftersom vi alla måste leva i samma samhälle och inte bara tala ungefär samma språk utan också tänka på ungefär samma sätt och lyda språkets och den etablerade logikens makt, även om det är problematiskt. Ett talesätt från antiken säger att *Necessitas caret lege* ("nöd saknar lag"), vilket skulle berättiga stölder och fusk i nödsituationer. Idag råder det i stället principen om "rofferi saknar lag".

För mig är problemet en retorisk fråga som kan kallas "vårt *metonymiska begär*", dvs vår vana att ersätta det vi tänker på med något annat som ligger i närheten eller som är relaterat till det som saken gäller. Detta problem av kunskaps- och retorisk karaktär är så spritt att vi inte förmår se skogen för bara träd. Alla tror sig veta vad en *metafor* är, men *metonymin* (den främsta mekanismen en vilseledande retorik) är fortfarande helt okänd. Inte ens de "retorikexperter" förstår vad den går ut för. Om dessa retoriska spörsmål återkommer jag på slutet.

Jag kommer ibland att tänka på hur berömda människor, som reste och spred kunskap eller gjorde andra insatser och etablerade kontakter på den tiden, då det bara fanns metalliskt mynt, blev emottagna, fick inackordering och underhåll och klarade sitt nödvändiga livsuppehåll. I kriget vet man hur det gick till. Den som kan svensk historia vet hur den svenska armén i Polen och Ukraina kunde plundra de platser de erövrade och tvinga bönder och befolkningen i övrigt att ställa upp med försörjningen. Utpressning är en gammal kvitteringssätt. Men vanliga fredliga insatser fick också kredit. Judarna tycks, efter diasporan, ha varit spridare av kunskap i hela Europa under Medeltiden. Man kunde knappast resa omkring och bära säckar med mynt. De måste ha varit emottagna och hjälpta på grund av "tillit", dvs. "kredit" (som har etymologiskt med *credo* och med *hjärtat* att göra). De fick då, med stor säkerhet, ersättning in natura (boende, kläder, gåvor, löften) för deras insatser eller för vänskaps skull. Visst är det praktiskt med den anonymisering som sedlar och bankkonto innebär. Då är det en bank som, liksom en gud, står med sin renommé för krediten. Och idag står inte längre något löfte på våra sedlar ("riksbanken lovar betala" eller "The Bank of England love to pay" så som det kunde läsas på de sedlar som uppstod så småningom. Guldreserven finns inte längre heller.

Problemet med pengarna är att de avleder uppmärksamheten från *bruksvärdet* och man ser allting genom *bytesvärdet*, som ser ut att vara säkert eftersom det handlar om ett måttstock i siffror, men är i själva verket bara ett osäkert förhållande som bestäms av tycke och "efterfrågan". "Tillgången" handlar då om det som föreligger i den så kallade "marknaden", inte någon bedömning om naturtillgångar och återskapande möjlighet. Man kan också undra huruvida det går att mäta behov och önskemål i siffror. Statistiken har blivit ett religiöst trosvärdande budskap, vars vetenskapliga värde är beroende av principen "*ceteris paribus*" (=om inget nytt inträffar"). Problemet med pengarnas överhöghet i Marknaden insågs redan av Aristoteles i sin bok *Politiken* som inspirerade Karl Marx teori om mervärde.

Inte heller kan jag bortse från skornas kvalité bara därför att de passar bra i storlek. Storlekar är i alla fall oförändrade, men när pengarna tar över allt värde, så glider siffran och det blir en ständig devalvering som gör att det man tror sig ha fått eller äga ändras ständigt. Pengar är inget måttstock utan "lurstock". Trots den dyrkan som vi skänker åt siffror som det säkraste i världen, visar det sig att pengars värde inte alls är så säkert.

Inom en familj behöver man inte hålla invecklade räkningar med varandra. Där hjälps man åt efter behov och förmåga och delar på resurserna utan att noggranna peningsmässiga transaktioner. Pengar blir ett praktiskt och ofrånkomligt bytesmedel först när antalet producenter och konsumenter och produkternas eller tjänsternas variation blir omfattande. Problemet blir då det *metonymiska* överförandet av transaktionernas grund från bruksvärdet till bytesvärdet.

Vad är bytesvärde egentligen? Ja, Adam Smith införde begreppet typ "tillgång" och "efterfrågan" och med metaforen om den "osynliga handen" som bara överlät kriteriet till varje individs mer eller mindre nyckfulla tycke. Sådan tillit till att det som görs av individers är bra i sig för hela samhället kännetecknar en naiv liberal samhällsuppfattning. Var tar då etiken och kollektiven vägen? Den misslyckade socialismen försökte få fram ett mer rationellt gemenskapsbaserat värdeomdöme, även om det ofta blev ändå vissa maktavande individers tolkning som fick avgöra vad som är rätt och fel. Det är detta som är vårt moderna samhälles Akilles-häl. Frågan om "individ och samhälle" eller "individ och gemenskap", där det viktigaste ordet är konjunktionen "och", tycks vänta fortfarande på ett rimligt svar.

Vi har utvecklat grundlagar och vi har trott länge på parlamentarismen, men den tycks vara i kris på olika håll. Att tro att pengarna kan objektivisera och neutralisera situationen är som att tro på placebo-betydelse.

Det kan vara av värde att framföra att pengarnas egentliga betydelse är ingenting annat än "rätten att förfoga över verkliga resurser". Verkliga resurser är sådant som kan användas i vårt dagliga liv (både materiella och andliga resurser och tjänster). Alla mätts inte i pengar. Vad denna "rätt" grundar sig på - när pengarna och

lönerna kommer emellan -- vore viktigt att ha en genomtänkt uppfattning om. Pengarna är bara ett språk eller ett kvitto som talar om en beräknad storlek. Värdet ligger utanför pengarna, något som vanligtvis lämnas därhän. I en borgerlig "kapitalistisk ekonomi" ska pengar uppfattas som ett kvitto för egna insatser. I en "social ekonomi" kompletteras detta med en berättigad bonus för det ofrånkomligt behövliga i en normal försörjning av individen och hans/hennes familj. Den etiska principen för resursfördelningen och rätten därill, torde vara att de *gemensamma* resurserna ska i första hand täcka *var och ens* behov och bara med överskottet därutöver premiera olika individers särskilda insatser på ett rimligt sätt. Här borde man ej glömma att livet tar slut och ingen borde behöva tillförsäkras resurser för ett evigt liv eller få disponera dem helt ansvarslost. Att ersätta rätten eller meriten med en siffra och en summa är knappast acceptabelt. En parallell situation har vi fått med betygsättningen, särskilt efter det att privatskolorna blivit vanliga. Det tycks vara betyget som bestämmer förmågan och lönen, snarare än den i handling visade kompetensen.

En lösning för den orimliga situationen som skapas av den rådande uppfattning på "ekonomi" är det som kallas "medborgarlön". Frågan om "medborgarlön" utgår från tanken att varje människa ska kunna ha en del av de gemensamma resurserna som kan täcka hans/hennes ofrånkomliga behov. Därutöver kompletterar man sitt bruk och sin konsumtion av ting och tjänster och höjer därmed standarden vidare i ett eller annat hänseende. En sådan norm skulle göra onödigt den överdrivna hets efter "sysselsättning" som råder och som inte, i första hand, åsyftar kvalitet utan avser att erhålla lön, utan hänsyn till huruvida det man åstadkommer för denna lön är samhällsnyttigt och naturekonomiskt. Den metonymiska sammanblandningen av ordet "arbete" med "lönearbete", låter som om den som inte får lön inte heller arbetade knappast kan bidra varken till en klok användning av resurserna eller till ett bra liv. Det är ganska signifikativt att vi kallar "arbetsförmedling" det som bara borde heta (och det gör på vissa andra språk) "anställningsförmedling". Det är inte säkert att införandet av medborgarlön skulle avskaffa slöseriet helt, men viss betydande inverkan skulle det ändå ha. Rätten till basförsörjning är hur som helst en mänsklig rättighet i ett modernt samhälle. Medborgarlönen löser frågan på ett normalt allmängiltigt sätt, utan byråkratisk merarbete och fusk. Idén om "medborgarlönen" diskuterades intensivt på 90-talet inspirerad av den österrikisk-franske filosofen som kallade sig André Gorz. En av våra mest framstående förespråkare var juridikprofessorn från Lund Anna Christensen. En som driver frågan idag är Lars Ekstrand som arbetar i Gävle högskola.

Att vi fått en förvrängd uppfattning om vad ordet "ekonomi" betyder, att vårt språkbruk och vårt tänkande genomsyras av förvirring och sammanblandningar, beror i många fall på ett kognitivt fenomen som i Retoriken kallas metonymi. Metonymin genomsyrar hela vår diskurs inom olika områden. Ibland på ett sätt som bidrar till missförstånd och social skada. Det faktum att "matte" dyrkas som den mest grundläggande kunskapen bidrar till förvirringen om ekonomi och andra viktiga samhällsfrågor. Allting ska mätas för att det ska få något värde. Matte anses vara det viktigaste ämnet i skolan, medan språkbehärskning (det som e genuin mening heter "retorik") kommer i andra hand. Matematikerna hävdar ibland att även språket är beroende av matematisk kunskap, inte tvärtom (som t o m Gottlob Frege insåg). Ty den viktigaste kunskapen för en människa är den som handlar om språkbruket och begreppshantering, eftersom språket är det element som hjälper oss att kommunicera med varandra, att utveckla våra åsikter och styra våra liv.

En metonymi är ett i språkbruket ständigt förekommande fenomen som får oss att byta ett ord mot ett annat och att ändra på det begrepp som åsyftades. Många av dessa semantiska sidoglidningar är oskyldiga och t o m roliga. "Kan någon ge mig ett glas vatten?" frågade en föreläsare; och någon sprang fram med vatten till honom. "Jag har inte bett om vatten, jag har bara frågat om någon kunde ge mig det" kommenterade föreläsaren, som var ute efter att visa hur vi uppfattar mycket vid sidan av. När någon ber mig om min telefon, då brukar jag säga att jag bara kan lämna ut numret, eftersom telefonen behöver jag ha kvar. Och frågan mig någon om jag vet vad klockan är, så svarar jag "Ja". Ett riktigt fråga om vad klockan är: "en apparat som mäter tiden". Det vore mer precis att fråga "Vilken tidpunkt visar klockan?" Denna typ av glidningar får mera allvarliga konsekvenser när vi ständigt sammanblandar det vi gör med vad vi därmed åstadkommer. Samtliga ord som betecknar kunskap innefattar en metonymisk förväxling som bara kontexten och situationen kan, i bästa fall, hjälpa oss att särskilja. Alla kunskapsbegrepp lider av metonymiskt begär, såsom jag utvecklat på annat håll. Vi känner oss ibland tvungna att säga "vetenskap" för att skilja handlingen (vad vi gör i våra tankar och i vår forskning) från dess resultat (Vetenskapen). Ordet "kunskapa", -- som för bara ett par decennier betecknade "spanande aktivitet" -- eller spioneri, används idag allt oftare för att tala om den pågående aktiviteten vid utredande av något, eftersom "kunskap" kan uppfattas som den färdiga produkten, det som tår i böckerna eller som upprepas i bestämda påståenden.

Att hela den ekonomiska vetenskapen vilar på en mängd metaforiska konstruktioner är något som utforskats, bl a av Donald N McCloskey (som efter könsbyte heter Deirdre McCloskey) i *The Rhetoric of Economics*. Det som inte ännu är utforskat är Ekonomins metonymiska begär. Inte bara i personifieringar som Marknaden (som påminner om en av gudarna i antikens mytologi) och Räntan, som förmår att gå upp, som om den hade fötter och det fanns en trappa för henne i riksbanken. Det var Räntan som gick upp 500%, inte Bengt Denis som höjde den.

Abstraktioner är mycket effektivare än direkta tal. Alla tycks lyda om det står "Tillträde förbjudet", men tar det inmt lika allvarligt om det står "Du får inte komma in här".

Det allvarliga, i det fall som vi behandlar nu, är den osynliga semantiska förvrängningen som uppstått när ordet "ekonomi" reducerades till penninghantering. Ordet "ekonomi" har grekiskt ursprung: *oikos nomos*, dvs. ordagrant "hus-hållning", och åsyftade ett lämpligt bruk av de tillgängliga materiella och mänskliga resurserna (även slavar, t ex). Det är Aristoteles i boken "Politiken" (svensk översättning finns) som klargör skillnaden mellan en enkel byteshandel och en mer invecklad ekonomi där särskilda bytesmedel (pengar) behöver sättas emellan för att marknaden (torgets varubyten) ska fungera. Aristoteles etablerar en semantisk skillnad mellan bruksvärden (Ekonomi) och bytesmedlen (Krematistik). Karl Marx tog till sig denna skillnad i sin värdeteori. Han hänvisar just till Aristoteles "Politiken".

Med en fantastisk intuition om vad som kunde hända, varnar Aristoteles mot en rollbyte mellan de utbytbara värden och bytesmedlet, genom att Krematistiken tar över den grundläggande rollen som tillfaller Ekonomin. Han hånar t o m den förekommande enögda förtjusningen i pengar, när han relaterar sagan om kungen Midas, som av gudarna fick förmågan att förvandla till guld allt vad han rörde vid. Det tog inte lång tid innan Midas bad gudarna att blir befriad från en begåvning som hindrade honom från att röra något och bruka det. Han kunde inte äta längre, eftersom guld inte är ätbart.

Att **Ekonomi** numera betyder det som skulle heta **Krematistik** är en metonymisk vilseledning som sätter pengarna i fokus och underordnar allt annat därtill. Naturresurser, produktion, arbete ... allt tolkas i pengar. Det saknas inte försök att återskapa en skillnad mellan de två begreppen, genom att tala om "Realekonomi" och "Finansekonomi". Man nyanserar skillnaden samtidigt som man legitimerar pengar som resurs.

Om samhällsfilosofin handlar om att ingen får försörja sig utan att tjäna pengar och att det viktigaste är just detta och inte hur man tjänar pengar, då hamnar den sunda bedömningen om Ekonomi i underläge. Det alstrar flera korrupta begrepp som "Tillväxt" och "Full sysselsättning". Det som ska växa är likgiltigt. Den fulla sysselsättningen uppfattas inte som "Meningsfull sysselsättning". Man uppfattar "arbete" som "lönearbete" och bytesvärdet som det riktiga värdet. Man främjar en ooberättigad konsumism och "slit-släng"-produktion, med förakt för allt vad naturhänsyn och resursförvaltning innebär. Man låter guden *Marknaden* (i den romerska mytologin kallad *Mercurius*: "mercatus gud", handels gud) reglera och avgöra vad som är godtagbart eller ej. Ty när pengarna bildar det ekonomiska paradigmet gäller det att försöka få så mycket betalt som möjligt och använda även publicitet och retoriska tricks för att få efterfrågan och konsumtionen att växa som en psykisk åkomma, inte som ett sunt behov. Löneskillnader behöver då inte stå i relation till vad man bidrar med. utan snarare till vad man "bedrar" med. Lönesättningen har då väldigt lite med behov och samhällsnytta att göra. Skattepolitiken försöker påverka situationen, men när inte så långt. Den progressiva skattepolitiken som skapades av Ernst Wigforss är ett minne blott.

Att införa en planekonomi och en bedömning av det som är miljöfrämjande, samhällsnyttigt och socialrättfärdigt är naturligtvis inte alls lätt. Men att lämna åt sidan övervägandet om en sund ekonomi i riktig mening, det är att göra ont värre och kan knappast vara att föredra.

Ordet "kapital" som ligger till grund för den s k "kapitalistiska ekonomin" har kommit att likställas med pengar. Etymologin är här svårare att genomskåda, eftersom ordet har med "caput" eller "huvud" att göra. Men "kapital" åsyftade ursprungligen de verkliga resurserna (byggnader, maskiner, mark, bränsle, materiell, osv), dvs sådant som kunde ge avkastning, inte själva avkastningen. Därmed kommer kapitalet och pengarna i starkare beroende och metonymin blir nästan oundviklig. Icke förty: i den broschyr som LO angav 1898 i samband med organisationens bildande ("Socialismen - arbetareklassens befriare") började dess författare Fredrik Sterky med en distinktion: socialismen hade ingenting emot "kapitalet", ty sådant innebär materiella o mänskliga resurser och behövs i varje ekonomi. De var när ändelsen "-ism" kom till ("kapital-ism") som en socialist kunde reagera. Nu har moderaterna tagit på sig benämningen "det nya arbetarpartiet". Frågan om det är arbetarna de bryr sig om, eller om det handlar om "arbetet", det vill säga att alla ska arbeta som fan. Det har visat sig i deras sjukkaspolitik att de tvingat människor som var sjuka och förtidspensionärer att återgå till lönearbetet.

Tullinge 1 december 2011

José L Ramírez